

BİR ULUS YARATMAK: ERKEN DÖNEM CUMHURİYET ROMANINDA DİN ADAMININ TEMSİLİ

*Abdullah ÖZBOLAT**

ÖZET

Bu çalışma, Cumhuriyet'in ilk yıllarında edebiyatın yeni ulusu anlatmak amacıyla resmi ideoloji ile yakın bir temas içinde geliştiği, yeni ulusun ideolojisini ve modernleşme çabalarını desteklemek ve geniş kitlelere yaymak için birçok romanın kaleme alındığı fikrinden hareket etmektedir. Bu bağlamda çalışmada, Reşat Nuri'nin Yeşil Gece (1928) ve Halide Edip'in Vurun Kahpeye (1926) romanları örnek olarak alınmaktadır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulus inşası, resmi ideoloji ve modernleşme çabaları ile sağlanmaya çalışılmış, ilerleme ve değişim öğretmen figürü üzerinden resmedilirken, ulusun yeni ideolojisi önündeki engel olarak din adamı gösterilmiştir. Bu dönemle ilgili homojen bir yapı olmamakla birlikte bu romanlarda, ulusun ideolojisi ve modernleşme anlatılarına paralel olarak din ve dini kişilikler olumsuz biçimde resmedilmiştir. Bu romanlarda dini kişilikler, bireysel karakter olmaktan çok bir sosyal tip olarak sunulmuştur. Bu romanların çalışmamızla ilgili iki ortak noktası bulunmaktadır. İlki, ulusun ideolojisi ve modernleşme süreciyle bağlantılı olarak, din adamı figürünün değişime karşı çıkması başta olmak üzere, din adamının olumsuz özelliklerle temsili, ikincisi ulus ideolojisinin din adamlarına alternatif olarak sunulan ileri görüşlü öğretmenler aracılığıyla tesis edilmeye çalışılmasıdır. Romanlarda genel olarak, din adamına karşı öğretmen figürüyle ulus inşası amaçlanmıştır. İlk bölümde, edebiyatın bir dalı olarak roman ve ulus inşası ele alınmış, ikinci bölümde Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye romanları örneğinde Erken dönem Cumhuriyet romanında din adamının temsili incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Romanı, Din Adamı, Ulus İnşası, Kimlik, İnşacılık.

CREATING A NATION: REPRESENTATION OF RELIGIOUS FUNCTIONARY IN NOVEL OF EARLY ERA REPUBLICAN

ABSTRACT

This study moves an idea that support the ideology of modernization and the efforts of the new nation, developed in close contact with the official ideology, spread a wide audience many novels were written and in order to explain the new nation of literature in the early years of the Republic. In this context, Resat Nuri "Green Night" (1928) and Halide Edip "Beat to Courtesan" (1926) are selected examples of novels. In the early years of the Republic nation-building

* Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, El-mek: ozbolata@gmail.com

has been made to the modernization efforts and official ideology, while depicted on the figure of the teacher progress and change and shown clergy as obstacles to the new ideology of the nation. Although there isn't a homogeneous structure in the novels of this period, religion and religious personalities in parallel with the modernization narratives and ideology of nation is described in a negative way. Religious personalities are presented as a social type rather than individual character in these novels. There are two common points of these novels about our work. The first is represented with negative features of clergy, in connection with the process of modernization and the ideology of the nation especially opposition to change of the figure of clergy. Secondly is pursued the ideology of the nation through foreseeing teachers that presented as an alternative to against clergy. In general, in novels aimed nation-building with the figure of the teacher against of the cleric. In the first part, novels as a branch of literature and nation-building are discussed. In the second part, in the case of "Green Day" and "Beat to Courtesan" is analyzed representation of religious functionary in Novel of Early Era Republican.

Key Words: Republic Novel, Religious Functionary, Nation Building, Identity, Constructivism.

Giriş

İçinde bulunduğu siyasal, tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamla sıkı sıkıya bağlılık gösteren edebiyat, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni ulusu anlatmak amacıyla resmi ideoloji ile yakın bir temas içinde gelişmiş, yeni ulusun ideolojisini ve modernleşme çabalarını desteklemek için birçok roman kaleme alınmıştır. Bu romanlardan bu çalışmada, belirttiğimiz bağlamda Reşat Nuri'nin Yeşil Gece (1928) ve Halide Edip'in Vurun Kahpeye (1926) romanları örnek olarak alınmaktadır. Romanlar, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra ve alfabe devriminden önce Osmanlıca kaleme alındığı için Osmanlıca aslından yararlanılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulus inşası, resmi ideoloji ve modernleşme çabaları ile sağlanmaya çalışılmış, ilerleme ve değişim öğretmen figürü üzerinden resmedilirken, ulusun yeni ideolojisi önündeki engel olarak din adamı gösterilmiştir. Din adamına karşı öğretmen figürüyle ulus inşası amaçlanmıştır. Bu romanlar, modernleşme anlatılarına paralel olarak dini ve dini kişilikleri olumsuz biçimde resmetmiş, halkın "körü körüne bağlı olduğu" din anlayışı Anadolu insanının geri kalma sebebi olarak sunulmuştur. Bu romanlarda dindar karakterler, Kurtuluş savaşı sırasında düşmanla işbirliği yapan düzenbaz, vatan haini olarak tasvir edilirken, dini kendi çıkarları için kullandıkları ve cahil halkı dini dogmalarla kandırdıkları vurgulanır. Bu romanlarda, din, bağınazlığın, dar görüşlülüğün ve geri kalmışlığın kaynağı olarak belirtilir.

Bu romanların çalışmamızla ilgili iki ortak noktası bulunmaktadır. İlki, ulusun ideolojisi ve modernleşme süreciyle bağlantılı olarak, din adamı figürünün değişime karşı çıkması başta olmak üzere, din adamının olumsuz özelliklerle temsili, ikincisi ulus ideolojisinin din adamlarına alternatif olarak sunulan ileri görüşlü öğretmenler aracılığıyla tesis edilmeye çalışılmasıdır.

İnsan ve toplum sorunlarının çözümü için önemli roller üstlenen edebiyatçı, insani ve toplumsal sorunlara odaklanır. Edebiyatçı, verili durumdan hareket ederek o hali aşmaya, o hali başka türlü anlatmaya girişir. Edebiyatçı içinde yer aldığı sosyal ortamın dışında olamadığı için, sosyolojik gerçeklikten esinlenir. Bu durum, edebiyatın doğrudan bir arka plan ve kültürel zeminde var olduğunu gösterir (Alver 2006, 35). İlk bölümde, edebiyatın bir dalı olarak roman ve ulus inşası

Turkish Studies

ele alınmış, ikinci bölümde Yeşil Gece (1928) ve Vurun Kahpeye (1926) romanları örneğinde Erken Cumhuriyet dönemi romanında din adamının temsili incelenmiştir.

1.Cumhuriyet Dönemi Romanı ve Romanlar Üzerinden Ulus İnşası

Belli bir arka plan ve kültürel zemin üzerinde oluşan bir anlatı sistemi olarak edebiyat, hem içinde geliştiği toplumsal şartlardan ve kültürel zeminden etkilenmiş, hem de içinde geliştiği toplumsal yapıyı etkilemiş ve onu biçimlendirmiştir (Moretti 2005, 8). Alver (2006, 35-41), toplumsal bir varlık insana ve hayatına öneriler getiren edebiyatın, insanlara kimlik telkin ettiğini ve toplumun yaşamına yön vermeye çalıştığını, dolayısıyla yeni bir hayat düzlemi oluşturduğunu belirtmektedir. Edebiyatın, siyasal, dini ve eğitim vb. işlevleriyle belli bir kimliğin oluşumu için temel kaynaklar olarak telkin ettiği kimlikler arasında özellikle ulusal/millî kimlik, siyasal ve dini kimlik, kültürel kimlik ilk başta yer almaktadır. Bu tür kimliklerin yanında kimlik oluşumunun kaçınılmaz sonucu ve ön şartı olan ideoloji, bilinç, bakış açısı da edebi eserlerin muhataplarına kazandırmak istediği nitelikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda eserleri, sadece edebi kaygılar içerisinde değerlendirmek indirgemecilik olur. Edebiyat eserlerinin arka planında bir dünya görüşü, inanç ve doktrin bulunduğu gibi, edebiyat eserleri bir ideolojik zemine oturur, bir ideolojiyi savunur ya da birtakım ideolojilere refleks olarak ortaya çıkar (Köseihal 1967, 8).

Roman birbiriyle kesişen iki perspektifi birleştirir. İlki, roman, bizim için dilin ve zamanın algısını, bireysel varoluşun anlamını, gerçeklik duygusunu yeniden tanımlayan ve bir hazza yönelik okumaya yönelik büyük bir antropolojik güç niteliği taşır. İkincisi, kültür olarak roman, bir form niteliği taşır. Roman, yeni bir yönelime sürekli olarak hazır olmasıyla dinamik ve okuyucuların gelecek kuşağı için yeni bir söylem arayan öncü bir form özelliği taşır (Moretti, 2006). Roman, içinde yer aldığı genel edebiyat alanının, kendine özgü uzlaşmaları ve tarihi olan bir parçasını oluşturur. Temel amacı öyküler anlatmak olan roman, anlatı eylemini, edebiyatla sınırlı olmadan, başka söylem alanlarını da kapsayan temsil mekanizmaları aracılığıyla gerçekleştirir (Köroğlu 2007, 499).

Stuart Hall, yansıtmacı, niyetçi, inşacı yaklaşım olarak roman ve Batıcılık kavramlarının ilişkisini temelde üç farklı biçimde ele almaktadır. Yansıtmacı yaklaşıma göre, anlam, gerçek dünyadaki kişi ya da şeyden kaynaklanır. Bu yaklaşıma göre, Batıcılığın Türk romanındaki temsil biçimlerini bir dizi romanın gerçek hayattan aldığı izdüşümlerin öykü ve karakterlerde birebir yansımaları takip etmek gerekir. Niyetçi yaklaşıma göre, anlamı, yazar oluşturur. Yazar, kontrolü eline alır ve temsil mekanizmaları aracılığıyla dünyayı anlamlandırır. Bu yaklaşımda, romanı değerlendirmek için, yaşam öykülerini dikkate alarak romancılara odaklanmak ve romanlar üretilirken romancıların Batıcılığı nasıl temsil ettiklerine ve anlamlandırdıklarına dikkat etmek gerekir. İnşacılık yaklaşımına göre ise, anlam, ne yazarda ne de temsil edilen şeydedir. İnşacılık, toplumsal temsil sistemlerine yoğunlaşır. Anlam, karmaşık bir etkileşim ağı içerisinde toplumsal olarak inşa edilir. Üçüncü yaklaşımın karmaşık bir etkileşim içindeki toplumsal inşaya atfettiği önemi, temel ilke olarak benimsedikten sonra, tek tek romanlar ile bunları üretenlerin toplumsal temsil sistemleri içindeki yerleri sorgulanarak değerlendirme yapılırsa, indirgemeci olmayan bir sonuca ulaşmak mümkün olabilir (Köroğlu 2007, 499-500). Erken Cumhuriyet romanında din adamının temsili inşacılık yaklaşımı benimsenmektedir.

Moran (2011, 11), Türkiye’de romanın Avrupa’da olduğu gibi toplumsal koşullar sonucu doğmuş bir anlatı türü olmadığına, romanın toplumumuzda aldığı şekilde ve yüklendiği işlevi anlamak için tarihsel ve toplumsal koşullara bakılması gerektiğine işaret etmektedir. Evin (2004, 14) ise, romanın Türkiye’ye girişinde, entelijansiyanın fikirleri geniş kitlelere yayma, halkın dikkatini güncel meselelere çekme ve Avrupa’dan almaya değer kurumları alma olarak üç kaygısının etkili olduğunu, romanın bu üç yöndeki amaçlara hizmet ettiğini, romanın özellikle orta sınıflar arasından yeni okur kitlesine didaktik bir vasıta olarak işlev gördüğünü ve sonuç olarak

Turkish Studies

birçok yazarın toplumsal ve siyasal fikirler aşlamak amacıyla romana başvurduğunu belirtmektedir. Emil (1982), toplumu değiştirme ve yeniden düzenlemede çare olarak düşünülen batılılaşmanın pek çok alanda olduğu gibi edebiyatta da etkilerini duyurmakta gecikmediğini belirtmekte, Kaplan (1988, 1) ise, edebiyatın bu etkilerin yayılmasında yardımcı olan faktörlerin başında yer aldığına işaret etmektedir. Çağdaş uygarlığın bir gereği olarak benimsenen roman, aynı zamanda çağdaş uygarlığa ulaştıracak bir araç olarak da görülmüştür. Romanlarda, uygarlaşmamız için gerekli olan anlayışlar, kavramlar ve değerler, Batı'dan alınarak toplumumuza mal edilmek istenmiş, Batılılaşma düşüncesi ve Batılı değerler, hem Türk romanının ana yönelimini oluşturmuş, hem de onun işlevini, kuruluşunu ve tiplerini belirlemiştir (Moran 2011, 18-24). Edebiyat ürünlerinden özellikle roman, kitle iletişim araçlarının yokluğunda, dönemin toplumsal koşullarında ideolojinin topluma nüfuz etmesinde en etkili araç olarak görülmüştür. Romanlar, siyasi, ekonomik, toplumsal inkılapların geniş halk kitlelerine ulaştırılması için bir propaganda aracına dönüşmüş ve romanlar, oluşturulmak istenen yeni hayat tarzı için seferber edilmiştir (Türkeş 2001, 428).

Osmanlı kimliğinden Türk kimliğine geçişi anlatan romanlarla (Timur 2002, 70) Cumhuriyet ideolojisinin anlatılması ve geniş kitlelere aktarılmasının amaçlandığı ulus inşası sürecinde, bir Kemalist edebiyat kanonu yaratılması yönünde pratik ve teorik çabalar gösterildiği ve Batılılaşma siyaseti doğrultusunda tavrı alan romancıların, toplumsal hayatın Batılılaşma yönünde yenileştirilmesi/değiştirilmesi hususunda azami gayret gösterdiği belirtilmektedir (Alver 2006, 37-39). Hem Tanzimat hem de Cumhuriyet döneminde, Türk romanı yeni bir kimlik inşa etme misyonuna sahiptir. Romancılar hâkim siyasetin ve devlet politikalarının doğrultusunda eserler kaleme almışlar ve yeni kimliğin aynası olacak romanlarını yazmışlardır. Toplum üzerinde önemli etkiler oluşturan romanlar, yeni siyaset doğrultusunda benimsenen kimliği oluşturma yönünde en az siyaset ve eğitim kurumları kadar önemli görevler üstlenmiştir. Bu durumdan dolayı, Osmanlı romanı, Türk modernleşmesini incelemek için az yararlanılmış bir kaynak niteliği taşımaktadır. Osmanlı aydınlarının sosyal değişimin getirdiği sorunlara nasıl yaklaştıklarını belgelemektedir (Mardin 2006, 30). Edebiyatımız üzerinde belirleyici bir rol oynayan çağdaşlaşma meselesi, edebiyat alanında Batı edebiyatı ile temas sonucu, Çağdaşlaşma ile Tanzimat'tan sonraki Türk Edebiyatının seyrini değiştirmiştir. Modern Türk Edebiyatının hâkim temayülleri bu yeniliklerle şekillenmiştir. Türk Edebiyatına gazete, roman, hikâye, tiyatro, tenkit, deneme gibi edebiyat türleri, romantizmden itibaren bütün Batılı edebiyat cereyanları, yeni estetik görüşler, hayata, insana, cemiyete, tabiata, hakikate açık yeni temalar bu temas sonucunda girmiş, modern dönemde ulusun ve kimliğin oluşturulma sürecinde bir kurum haline gelen edebiyat, bu haliyle büyük bir işlev üstlenmiştir (Emil 1982, 271; Alver 2006, 34)

Edebiyatın, kimlik ve kültürün oluşumunda kurucu öğelerden biri olduğuna Judanis işaret eder (1998,68). Judanis'in yaklaşımında, bireylerin yurttaş haline getirilmesi gerektiği gözönünde bulundurulduğunda, bir milletin kültürel aygıtı büyük önem kazanır. Bu nedenle, millet inşasının başlangıç aşamasında milliyetçiliğin taşıyıcıları, bir millî bilinç belirleyip kodlayacak kurumlar kurmak isterler. Bir milletin yaşantısının tüm boyutları edebiyatta yer alır. Geçmişle kurduğu iletişimden geleceğe ilişkin beklentilerine ve bugün nasıl bir hayat tecrübesi ortaya koyduğuna kadar bir millet, edebiyatta kendini görür, edebiyatta kendini izler. Edebiyat kolektif kimliğin aynası olarak hizmet verir ve aynı zamanda onun hikayesini anlatır. Assman'a göre (2001, 21) kolektif kimlik ve bireylerin aidiyet temellerini oluşturan kültür, kuralcı ve anlatsal ya da yönlendirici ve nakledici olarak iki yönünü kullanır. Kimlik ve aidiyet bağları, bir yandan ortak kurallar ve değerlere bağlılık düşüncesi ile tek tek bireyleri birleştirirken, öte yandan ortak geçmişin anılarına dayanan, ortak bilgi ve kendini algılayış biçiminin oluşturduğu bağlayıcı yapıya karşılık gelir. Kimlik ve aidiyet bağları, her bağlayıcı yapının temel ilkesi olan tekrarlama ile

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

olaylar dizisinin kaybolmasının önlenmesinde ve bir “ortak kültürün” unsurları olarak, tanınabilir ve hatırlanabilir örneklerle dönüşmesinde işlev görür.

2.Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye Romanları Örneğinde Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Din Adamının Temsili

Toplum ve kimlik alanındaki dönüşümün tanığı olan romanlar (Alver 2006, 32), aynı zamanda dönüşümün taşıyıcısı ve göstergesi olan romanlar, toplumsal ortam ve tarihsel süreçle bağlantılı olarak, doğrudan ulus kimliğinin oluşumunda kendini göstermekte ve ulus inşasında hayli etkili bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Cumhuriyet dönemi edebiyatının öncelikle Cumhuriyet ideolojisinin nitelikleri ile uyum içerisinde ve bu nitelikleri benimsetmek, aktarmak gibi bir işlemlerle kendini konumlandığı, bu konumun da yeni bir kimlik ve yönelimi desteklediğine işaret etmek gerekir. Çeşitli toplumsal konularda kanaatleri olan ve topluma yol gösteren ve kamuoyu yaratan kişi olarak aydına, Cumhuriyet ideolojisi, bir öncü rolü yüklemiştir. Edebiyatçılar da bu aydın kadrosu içinde yer bulmuşlar ve aydının işlevini yerine getirmeye çalışmışlardır. Türk edebiyatıyla ilgili önemli bir nokta, Türk edebiyatının yukarıdan aşağıya belirlenmiş, ideolojik bir edebiyat özellikleri taşımasıdır (Kahraman 2000, 49-50).

Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye romanları, yukarıdan aşağıya belirlenen, ideolojik edebiyatın örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye romanları örneğinde Erken Dönem Cumhuriyet romanında din adamının temsili, ulus inşasında topluma yön veren din adamlarının ötekileştirilmesi ve topluma önderlik etme görevinin ilerici öğretmenlere verilmesini ifade etmektedir. Sosyal birer tip olarak resmedilen çıkarıcı, işbirlikçi ve düzenbaz din adamları yerine yenilikçi, değişime açık, fedakar öğretmenler aracılığıyla ulus inşasının gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye romanlarının ilk özelliği, bu romanların, öğretmenin en çok ele alındığı romanlar olmasıdır. Anadolu'nun değişik yerlerinde görev yapan öğretmenlerin, romanlarda çektiği sıkıntılara temas edilmekte, Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye romanları, tarihler, konular ve vermek istedikleri mesajlar bakımından birbirine çok benzemektedir. Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye romanlarını, birtakım inkılâpların yapılmaya başlandığı bir devirde, Cumhuriyet ilkelerini yerleştirmeye çalışan, Cumhuriyet ideolojisine sıkı sıkıya bağlı yazarların, yeni rejimi öğretmenler aracılığıyla övmek maksadıyla kaleme aldığı romanlar olarak ifade etmek gerekir. Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra 1926 ve 1928 yılında yayımlanmış iki roman olan Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye romanları, "Anadolu'da öğretmen" temasını ele almıştır (Yalçın 2006, 169).

Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye romanlarının konumuz bakımından diğer özelliği, öğretmenlere karşı din adamlarının konumlandırılmasıdır. Toplumsal yapıda öğretmenlerinin görevlerini yapmasına, toplumu aydınlatmasına engel olan bir din adamı figürüne işaret edilmektedir. Romanlarda, öğretmenler ilerlemenin ve modernleşmenin sembolü olarak belirtilmekte, din adamları ise öğretmenlerin getirdiği yeniliklere karşı çıkan kesimin başında yer almaktadır. Cumhuriyetin edebiyatçılara yüklediği öncü rolünü, Cumhuriyet romanı, toplumsal yapıda öncü rolünü din adamı yerine öğretmene vermektedir. Çayır (2008, 27-28), erken dönemde Cumhuriyet romanıyla ilgili dikkat çekici noktanın bu romanlarda, dinî kişilikleri bireysel karakter olmaktan çok bir sosyal tip olarak resmettiklerini, din adamını, dar kafalılığın ve geri kalmışlığın örneği olarak genelleme yaptıklarını belirtmektedir.

Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye romanları örneğinde, din adamı tipiyle ilgili çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. İlk değerlendirme, romanlardaki din adamı tipinin gerçeklikle ilgisi hakkındaki değerlendirmedir. Bu değerlendirmede, din adamı tipinin var olan toplumsal gerçekliğe çok uygun olmadığı belirtilmektedir. Gülemdam (2002, 303-305) sosyal hayatı

Turkish Studies

düzenleyici role sahip olan unsurlardan biri olan “din'in ve onun temsilcileri olarak din adamlarının Türk romanında çoğunlukla gerçek veya gerçeğe yakın yönleriyle ele alınmadığını, özellikle köy romanları ve Millî Mücadele'yi konu edinen romanlar düşünülünce, bu değerlendirmenin doğruluğunun daha da iyi anlaşıldığını, birkaç istisna dışında Kurtuluş savaşı yıllarını anlatan romanlarda ve köy romanlarında, dine, din adamına ve dinî değerlere saldırma, onları aşağılayıp kötülemenin ortak bir tutum şeklinde karşımıza çıktığını belirtmektedir.

Kaplan (1988, 142) da Cumhuriyetin ilk dönem romanlarında dine, din adamına ve dindar insana, dini kavramlara hücum etme, aşağılama, kötüleme ortak bir tutum halinde olduğunu, haksızlığa uğrayan roman kişilerinin dine önem vermeyen kimseler oluşu ama haksızlığı yapanların her zaman dindar olarak gösterilmesinin de dikkat çeken bir başka bir nokta olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca bu görüşle ilgili olarak, Halide Edip'in Vurun Kahpeye romanında, hem olumlu din adamı tipine örnek vermek için hem de din düşmanı olmadığını ve dinin insana manevî bir kuvvet verdiğini vurgulamak için bir mevlit sahnesine ve nur yüzlü bir mevlidhana yer vermiş olsa da, okurun kafasında yer eden din adamı tipinin kesinlikle Hacı Fettah Efendi olduğunu belirtmektedir. Yalçın ise (2006, 181-182), Halide Edip'in Vurun Kahpeye'de çizdiği Hacı Fettah Efendi'nin şahsında, aşağılık, entrikacı, hain, çıkarıcı ama aynı zamanda halkın yanında görünen sahte dindar tipinin, kendisinden sonra gelen ve köy romanı geleneğinde yer alan olumsuz din adamı tipinin başlangıcı olduğunu ve hepsini etkilediğini belirtmektedir.

Olumsuz din adamı tipi, Yeşil Gece romanında da görülmektedir. Reşat Nuri, Mart-Eylül 1926'da kaleme alıp 1928'de yayınladığı Yeşil Gece'de dindar ve vatansever görünümünün tersine hiçbir kutsal değer tanımayıp çıkarımı ön planda tutan Hafız Eyüp'ü, Vurun Kahpeye'deki Hacı Fettah Efendi'nin bir benzeri olarak işler. Bu tiplerle verilmek istenen mesaj da aynıdır. Hafız Eyüp de, düşmanla işbirliği eden, kişisel çıkarları için her şeyi yapabilecek bir anlayışta olan, yobaz, makam düşkünü ve vatan haini bir tip olarak ele alınmaktadır (Gülendam 2002, 304).

Yukarıda belirtildiği biçimde Yeşil Gece'deki Hafız Eyüp ve Vurun Kahpeye'deki Hacı Fettah Efendi, sosyal bir tip olarak işlenmekte, din adamı figürü olarak bir genelleştirmeye gidilmektedir. Kaplan (1988, 143), köy romanlarının insanı insan olarak değil, birtakım kalıplara göre ele almalarının en aşırı uygulamalarının din konusunda olduğunu, onların pek çoğunun parçayı bütün yerine koyma veya “özel”i genelleştirme durumundan kurtulamadığını, sevme, nefret etme, kin, öç alma, hırs, hoşlanma vb. gibi psikolojik yönlerin bütün insanlarda ortak olduğuna göre, bunların sonucu ortaya çıkabilecek durumların da –normal olarak- herkesten beklenebilecek şeyler olduğunu, dolayısıyla yalnızca dindar insanı haksızlık yapan, ırz düşmanı, tefeci, hırsız vb. özelliklerle ele almanın gerçeğin ifadesi olamayacağını belirtmektedir.

Gülendam (2002, 309) romancılarımızın din adamlarına ve dolayısıyla dine bakışlarını, onların romanlarındaki din adamı tasvirlerinden de çıkarabileceğimizi belirtmektedir. Din adamına olumlu bir misyon yükleyen romancılar, din adamının fizikî yapısını, etkileyici ve çekici bir biçimde çizerken, din adamlarına olumsuz yaklaşan yazarlarda bu durumun tam tersi bir durum söz konusudur. Yalçın'a göre (2006, 179) karakterler bile yazar tarafından anlatılır. Yazar, romanda, kahramanları arasında taraf tutacak kadar duygusal bir tavır takınır. İyi kahramanları tipik alarak iyi tasvir ederken, kötülerin ise ruh dünyaları suratlarına ve fizik yapılarına yansır. Romanın seyrinde adeta kriminal tipler olan bu kahramanların daha tanıtımından fena işler yapacaklarını anlamak mümkündür.

Örneğin, Yeşil Gece'de Zeynel Hoca “uzun boylu, sopa gibi dik vücutlu, gayet haşın, dik kafalı, geçimsiz, mutaassıp bir softaydı... Bununla beraber Zeynel Hoca'nın çeşit çeşit işkence aletleriyle dolu korkunç bir cehennemi vardı. Ahretin bütün memurları ebediyen bu cehennemde deri yüzmek, dil koparmak, ağızlarına kaynar katran akıtmak, kızdırılmış şişlerle göz oymak gibi işlerle meşguldü. Buna mukabil cennet hayali onda pek müphem ve iptidai kalmıştı... Onun

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

fikirinde insanlar, yalnız yaptıkları işten, düşündükleri şeyden değil, gördükleri rüyadan bile mesuldürler. İnsan denen mahlukun dünyada ve ahrette nasibi kamçı ve ateşti. Hele kadınlar.. Sokakta yanından süslü kadın geçtikçe küfrederek sataşmak onun adeti idi. Annesi bir gün babasından dehşetli bir dayak yedikten sonra ölmüştü. Bunun için babasına kabahat bulmaz: Kim bilir? Kadın milleti bu...Eksik etek. Ne kabahat etti ki babam terbiyesini verdi. Ama eceli gelmiş...Öldü..Ne yapalım? Derdi. Elinde olsa Mecelle'ye: "Kadın erkekten can davası edemez!" diye bir madde ilave edeceğini sık sık tekrar ederdi...Şeriatı mugayir bir şey gördüğü zaman isyan etmeyi, bir günah işleyenleri sade Allah'a havale etmeyerek dövmeyi, gavura eli eriştiği yerde fenalık etmeyi, halis Müslümanın vazifesi bilirdi." Şeklinde tasvir edilmektedir (Güntekin 1928, 26-27).

Şerif Mardin (2006, 75-76) modernleşmeye engel olarak görülen ve toplumsal yapıda "dini" olarak ifade edilen etkenlerin bazen tamamen dini olmayan ve dinin arkasına gizlenen yapısal etkenler olduğunu belirtmektedir. Dini olmayan ve dinin arkasına gizlenen yapısal etkenlerle ilişkili olarak, kasaba toplumunun, o günlerde genel olarak bu toplumu ellerinde tutan din adamlarıyla eşrafın etkisi altında olduğu, din adamları arasında bazen cahillerin, din adına hurâfeye bağlanmış olanlar bulunduğu gibi, eşraf arasında da çıkarlarına çok bağlı olan şahısların olduğu belirtilmektedir (Yakar 1973, 39). Timur'a göre (2002, 85), Yeşil Gece'de tutarlı bir demokratik devrim mesajı geliştiren Reşat Nuri, demokrasiye en büyük engeli de Anadolu eşrafının çıkarlarıyla bütünleşmiş dinci ve Türkçü ideolojilerde görür. Bu yaklaşım, şeri kanunun ilga edildiği bir yılda Yeşil Gece'yi kaleme alan yazarın, dine karşı değil, fakat dinin ilkel biçimlerine ve din istismarına karşı savaşması ve bu kavgaya öncelik vermesinin doğal bir sonucudur.

2.1 Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye Romanlarında Din Adamı Temsilleri

Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye romanlarında din adamları, dönemin tarihsel ve toplumsal koşullarıyla örtüşmekte, yazarların gözünden modernleşme çizgimiz ve yeni ulusun inşası ile uyum göstermektedir. Din adamı temsillerinde önce, Reşat Nuri'nin Yeşil Gece romanındaki tipler incelenecektir.

Hafız Remzi; yanık sesiyle Kur'an okumaya başladığında, insana varlığını unutturan, gözünde yaşlar, yüreğinde çarpıntılarla yedi kat göklere yükselen, fakat aynı ağızla küfretmeye, kavga etmeye başladığı zaman insanı, insan olarak dünyaya geldiğinden utandıran bir tiptir. Her kadına yüz vermeyen, çok kere yaşlı dulları, tecrübesiz genç kızlara ve kadınlara tercih eden, yiyeceği, giyeceği, harcayacağı, civar konaklardan gelen, mevlit okumak yahut şeriat mahkemelerinde işlerine bakmak bahanesiyle birçok eve girip çıkan, softaların Hafız Remzi için yatak odasına girdiği kadınların saymakla tükenmeyeceğini söyledikleri, sonunda çok yaşlı, fakat zengin bir paşa karısıyla evlenmiş olan birisidir. Hanımefendi, eşinin toprağa düştüğü gece devir hatmi okutmak için konağına çağırtığı hafızların arasında Hafız Remzi de bulunur. Hafız Remzi, güzel sesiyle yalnız paşanın cennetteki ruhunu şâd etmekle kalmaz, fani dünyadaki hanımefendinin kalbini de çalmaya muvaffak olur (Güntekin 1928, 25-26).

Saray imamlarından birinin oğlu olan Mecit Molla, babası aracılığıyla Abdülhamid'e jurnal veren, hatta derste rıza-yı hümayuna muhalif söz söylemiş bir müderrisi Haleb'e sürdürdüğü söylenen ve görünüşte mazlum, hayırhah, terbiyeli bir İstanbul çocuğu olmasına rağmen, öğretmen Şahin Efendi'yi yanıltmıştır (Güntekin 1928, 28).

Bir diğer tip, Halil Efendi'dir. Ispartalı bir hasta çömez, aç açına çalışmaktan verem olur. Bir buhran esnasında bu hasta çömez, Halil Hoca'nın boğazına sarılır, "ölüyorum" diye bağıır. Halil Efendi, yakasını onun elinden kurtararak, "Ey, ne yapalım ölüm Allah'ın emridir. Benim yakamı bırak, boğazımı sıkıttığın bir şey değil, gömleği yırtacaksın, demiştir (Güntekin 1928, 29-30).

Turkish Studies

Nizam-ı ilmi din muharriri ise, gamsız, laubali, hoşlanmadığı ve çekindiği adamlar meclisinde yapmaktan memnun ve neşeli görünen, yemek tariflerinden sonra da hafif ve çapkınlıkla ilgili bahisler konuşmaya başlayan bir tip olarak nitelenir (Güntekin 1928, 37).

Unvansız ve kılıksız bir softa olarak sunulan Hafız Eyüp'ün nüfuzlu bir adam olduğu maarif müdürünün odasındaki oturuş ve lâkırdı söyleyiş tarzından sezinlendiği belirtilmektedir. Kasabanın gizli ruhu olan Hafız Eyüp, eski ve yeni hocalar arasındaki dânişıklı dövüşü idare eder; eskilerdeki gizli hoşnutsuzluğun -hiçbir vakit şiddetli bir harekete meydan verecek bir dereceye çıkmamakla beraber- zaman zaman müphem, korkutucu bir uğultu haline gelmesi, coşkun kâtib-i mesule anlaşılabilir bir kâbus ağırlığı çökmesi, hükümet ve belediyenin -boşta dönen bir vapur çarkı gibi- durmadan çalışıp çabaladığı halde bir türlü iş görmemesi hep onun eliyledir. Büyük mezarlığın bir köşesindeki kulübesinde -henüz ölmemiş bir evliya heybeti içinde münzevi ve vahşi yaşayan- ermişlerden Örfi Dede'ye zaman zaman kasabayı dehşet ve heyecan içinde titreten meşhur rüyalarını bile onun gösterdiği tasvir edilir (Güntekin 1928, 72).

Dolmacı Hoca diye bilinen bir diğer tip, Şahin Efendi için her gün akla gelmez bir iftira uyduran biridir. Bu adama Dolmacı Hoca denmesinin sebebi, çok açgözlü olması ve nöbetle her gün zengin talebesinden birine dolma getirtmesidir (Güntekin 1928, 130).

Gayet celalli bir adam olarak tasvir edilen Hafız Rahim Efendi'den, sadece talebesinin değil, konu komşudaki saçlı sakallı adamların bile korktuğu, az buçuk tembellik, avarelik eden çocukların başına kocaman sopasını indirdiği belirtilmektedir (Güntekin 1928, 109).

Eski hoca dayakla, tehditle, korku ile çocuktaki zekâ ve merakı söndüremediği, miskin itaate, alık ezberciliğe alıştıramadığı için sürekli olarak çocuktan şikâyet etmektedir (Güntekin 1928, 91).

Eski bir eşkıya olan Hacı Emin Efendi, otuz sene evvel hükümete teslim olarak jandarma yazılmış, eski arkadaşlarıyla kanlı bir mücadeleye girişmiştir. Eşkıya yataklarını çok iyi bildiği için dağları baştan başa kasıp kavurmuş, onlarla uzak, yakın bir alâkası olanları insafsız işkencelerle öldürmüş, köylerde karılarına, çocuklarına bile acımayarak onların köklerini kurutmaya çalışmıştır. Hacı Emin, böylece paraya ve kana doyduktan sonra Hicaz'a gitmiş, Beytullah'a yüz sürerek tövbe ve istiğfar etmiştir. Şimdi, yetmiş yaşlarında, abdestsiz yere basmayan dindar, uslu bir adamdır. Karıncayı incitmekten çekinen, ancak din işlerinde birisinin küçük bir yolsuzluğunu haber aldığı zaman eski hastalığı nükseden, etrafı kıpkızıl gören, gençliğinde hasis dünya hırsı, orta yaşında memleketin ve halkın menfaati için kan dökmüş olan ve ihtiyarlığında da Allah için gaza etmeyi görev bilen biri olarak tasvir edilmektedir (Güntekin 1928, 121).

Resai Molla, mezarlığı ziyarete gittiğinde, mezarlığı fena bir halde gören, belediyenin, şehre su getiriyorum, caddeler açıyorum bahanesiyle yok yere para sarf ettiği halde mezarlığa hiç bakmadığını ileri süren, böyle giderse memleketin batacağını, Allah'ın taş yağdıracağını söyleyen bir tiptir (Güntekin 1928, 142).

Şeriat mahkemelerinde yalancı şahitlikle geçindiği işitilen Nedim Hoca ise, birkaç arkadaşıyla beraber orta oyununa benzer bir oyun tertip eden biridir. Bu oyunda bir softa, cüppeden ferace, sarıktan yaşmak yaparak kadın kıyafetine girer, diğeri de kocası olur. Kadın kıyafetindeki softa, türlü cilvelerle erkeği "kudurtur" sonra kaçar, erkek yalvarmalar, tehditlerle onu kovalar (Güntekin 1928, 24).

Cabir Bey, vatanın sıkıntılı zamanında hizmetten kaçan biridir. Milli mücadeleden sonra Sarıova havalisindeki yol ve köprüleri yapan bir şirketin mümessili olarak Sarıova'ya döner (Güntekin 1928, 249).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki romanlarda, dönemin egemen ideolojisinin bir gereği olarak Yunan ordusundan çok yerli işbirlikçiler ve yobazların zulmü öne çıkmaktadır. Yerli işbirlikçiler ve yobazların işlendiği romanların en tanınmış olan Vurun Kahpeye romanı gösterilmektedir. Bir diğer roman, Yeşil Gece ise, bir zamanlar Türk solu tarafından övgüyle anılmıştır. Övgü, romandan çok Türk solunun düşünsel arka planını sergilemesi açısından önemli olduğu, çünkü, metinden yansıyan ideolojiye bakıldığında, paydasını ilerlemeci, modernist dünya görüşünde bulan bir anlayışın kendisini hemen ele verdiği belirtilmektedir (Türkeş 2001, 428).

Halide Edip'in Vurun Kahpeye romanında işlediği bu işbirlikçi tiplerden birisi, Hacı Fettah Efendi'dir. Romanın başından sonuna Hacı Fettah Efendi, bütün olayların merkezinde yer alır. Hacı Fettah'ın gözünden olaylar değerlendirilir. Cuma namazından sonra halkı meydana toplayan Hacı Fettah Efendi, Kuvayı Milliye aleyhinde konuşma yapar. Hacı Fettah Efendi'ye göre, bıyiksızlar, gâvur gibi yakalık takanlar din düşmanı olanlardır. Bu kimselerin ellerine güç geçtiğinde, bunlar mukaddesatı çiğner, kadınların örtülerini kaldırır, sünnet ve farzı inkâr ederler. Bu kimselerin kanı, kâfirlerin kanı gibi helâldir. Herhangi bir kuvvet ve hükümet, nereden gelir ve kimden gelirse gelsin, camileri ve dini korursa ona uyulabilir (Adivar 1926, 20-21).

Hacı Fettah'a göre, erkeklerin içinde yüzü gözü açık namahremeler, Müslümanların kalbini fesada vermek için şarkı söyleyerek dolaşırlar. Bunlar, lanetlenmiş kimselerdir. Böyle öğretmenlerin eline çocuklar da teslim edilmemelidir. Bir gün içimize yalnız düşman girdiğinin değil, başa taş yağdığının görülmesi istenmiyorsa, bu öğretmenin üst başıyla beraber kendisini de parçalamak gerekir. Bu yapılmazsa, Cenabı Hakkın bütün öfkesi halkın üzerinden eksik olmayacaktır (Adivar 1926, 23).

Yunan komutanı Hacı Fettah Efendi'yi bir şikâyet için geldiğini düşünmekte iken, Hacı Fettah Efendi, düşmanla işbirliğine hazır olduğunu belirtir. Hacı Fettah, kendisine kasabanın en önemli adamı süsünü verir, kasabanın düşüncelerini düşman lehine çevirmiş olduğunu söyler. Eğer Komutan Damyanos, kasabaya gelirse, bütün eşraf, başlarında kendisi olduğu halde karşılayacağını belirtir (Adivar 1926, 53).

Öğretmen Aliye kahpesinin güzelliği düşman belasını getirdiği için Hacı Fettah Efendi, Öğretmen Aliye'yi meydana şeriatın cezasıyla cezalandırma temennisinde bulunur (Adivar 1926, 72).

Hacı Fettah Efendi, Yunan komutanı Damyanos'un karargâhına kendi evi gibi girip çıkar, dostlarına iyilik, düşmanlarına bela ve kötülük saçar. Fakat, bu arada ötekine berikine yavaşça, kasaba halkını felâketten kurtarmak için düşmanların gözüne girmeye çalıştığını fısıldar. Bir gün düşman giderse, bu adamları, kasaba halkı önünde tanık göstermek ister (Adivar 1926, 73-74).

Yukarıdaki din adamı temsillerinde özellikle Reşat Nuri'nin, romanındaki hakim olan tezin karşısındaki fikirlere cevap verme endişesinin olmadığı, bu sebeple de romanında savunduğu düşüncelerin tam olarak benimsenebildiğini söylemenin zor olduğu, ayrıca Yeşil Gece ve Vurun Kahpeye romanlarının sürekli olarak bazı zümreleri mahkum etmek üzere kullanılmak istendiği, oysa her iki romanda da İslâm'ı savunduğunu söyleyen insanların Müslümanlığı kendi maddî çıkarları için istismar eden yobazlar olduğu belirtilmektedir (Yalçın 2006, 176-178).

Vurun Kahpeye romanının sonunda, iki mutaassıbın ayetli, hadisli söylevi Aliye'nin kalbini delik deşik eder. Aliye öğretmene göre, din, böyle bir olgu değildir. Bu çirkin ve kaba Hacı Fettah Efendi'nin elçilik ettiği şey, din olamaz. Din, nurlar içinde sonsuz bir rahmetin, şefaatin meydana çıkışıdır. Kundakta ümmeti için şefaati isteyen Peygamberin, ümmetine sığınak olan büyük Muhammed'in dinidir. Hacı Efendi, din perdesine bürünmüş, dünya yüzünde şeytanın insanları üzme için gönderdiği bir elçidir (Adivar 1926, 116-117) şeklinde din hakkında Halide Edip, olumlu bir değerlendirme yapsa da, Yalçın (2006, 175-176)'a göre, Reşat Nuri, "tek ideolojik

Turkish Studies

polemik romanım" dediği Yeşil Gece'de problemlerin asıl sebebi olarak İslâmiyet'i göstermektedir. Medresenin bozukluklarının asıl sebebi, onun gerisinde bulunan temel düşünce olan İslâm'dır. Romanın ismini oluşturan "Yeşil Gece"nin yeşil rengi de İslâm'ın kutsal rengidir. Yazar romanında yer yer başımıza gelen bütün felâketlerin, ana sebebi olarak İslâm'ı göstermek ister. Ayrıca, yazar, medreseleri topyekun mahkûm ederken hem hissi davranır hem de tespitlerindeki isabetsizlik sebebiyle romanında işlediği mantık dokusunun gücünü zayıflatır. Çünkü o gün kusurları olan medresenin, aynı sistem ve özünde aynı düşünce tarzı ile hem İslâm dünyasında, hem de Türk medeniyet hayatında çok olumlu yönleri olduğunu unuttur. Hatta bu yönleri hiç girmez. Tespitte romancının yanlılıkları veya göz ardı ettiği bazı tarihî gerçekler bulunmaktadır. Edirne'de ve İstanbul'daki medreselerin onbeşinci yüzyılda dünyanın en gelişmiş üniversiteleri olduğu söylenirse, sanatçı yeniyi benimsetebilmek için, eskiyi toptan reddetmek mantığıyla hareket etmiştir.

Sonuç

Edebiyat, içinde bulunduğu siyasal, tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlama bağlılık gösteren bir alan olarak, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni ulusun ideolojisini anlatmak amacıyla resmi ideoloji ile yakın bir temas içinde gelişmiş, yeni ulusun ideolojisini ve modernleşme çabalarını desteklemek için rol üstlenmiştir. Bu çalışmada, Reşat Nuri'nin Yeşil Gece (1928) ve Halide Edip'in Vurun Kahpeye (1926) romanları örnek olarak alınmıştır. Tarihsel ve toplumsal bağlam içinde Cumhuriyetin edebiyatta da yukarıdan aşağıya biçimlenen ideolojik yönü etkili olmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ulus inşası, resmi ideoloji ve modernleşme çabaları ile sağlanmaya çalışılmış, ilerlemenin ve değişimin önündeki engel olarak din adamı gösterilmiştir. Bu romanların iki ortak noktası, ulus ideolojisinin ileri görüşlü öğretmenler aracılığıyla tesis edilmeye çalışılmış olması ve din adamı figürünün değişime karşı çıkması başta olmak üzere, olumsuz özelliklerle temsil edilmesidir. Bu romanlarda dini kişiliklerin bireysel bir karakter olmaktan çok bir sosyal tip olarak işlendiği görülmekte ve ulusun inşasında din adamı kimliğine karşı örnek model olarak öğretmen gösterilmektedir.

Erken Cumhuriyet dönemi romanında, tasarlanan ulus inşasında topluma yön verme rolü, öğretmenlere verilmekte, Cumhuriyet ideolojisinin taşıyıcısı, aktarıcısı olarak öğretmen gösterilmektedir. Öğretmen, ilerici, değişime açık bir karakter olarak sunulmakta, ulusun yeni ideoloji doğrultusunda ilerlemesi sürecinde ulusun kimliğinde dini unsurlara ve din adamlarına yer verilmemektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yazılan romanlar ile yazarların toplumsal temsil sistemleri içindeki yerleri dikkate alındığında, romanlar üzerinden toplumsal bir yapı ve bir ulus inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ADIVAR, Halide Edip, **Vurun Kahpeye**, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1926.
- ÇAYIR, Kenan, **Türkiye'de İslamcılık ve İslami Edebiyat**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.
- EMİL, Birol, "Türkiye'de Çağdaşlaşma Meselesi ve Edebiyattaki Akisleri", **Türk Kültürü**, 1982, (227), s.261-271.
- EVİN, Ahmet Ö., **Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi** Çev.: Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul 2004.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

- GÜLENDAM, Ramazan, “Türk Romanında Dine ve Din Adamına Bakış”, **Hece Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı**, 2002, Yıl: 6, S: 65-66-67, s.303-312.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, **Yeşil Gece**, Akşam Matbaası, İstanbul 1928.
- JUSDANIS, G. **Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür**, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 1998.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Cumhuriyet Edebiyatı Epistemolojisi: Kısıtlamalar ve Bir Yaklaşım Önerisi”. **Varlık**, 2000, S: 1109, s.45-54.
- KAPLAN, Ramazan, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- KÖROĞLU, Erol, “Türk Romanında Batıcılığın Yeri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 3 Modernleşme ve Batıcılık** içinde, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 499-510.
- KÖSEMİHAL, N. Şazi, “Edebiyat Sosyolojisine Giriş”, **Sosyoloji Dergisi**, 1967, S: 19-20, s. 1-37.
- MARDİN, Şerif, “Tanzimat’ tan Sonra Aşırı Batılılaşma”. **Türk Modernleşmesi** içinde. İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- MORAN, Berna, “Türk Romanı ve Batılılaşma Sorunsalı”. **Türk Romanına Eleştirel Bakış 1** içinde, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 9-24.
- MORAN, Berna, “Tanzimat’ tan Cumhuriyet’ e Roman”. **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi** (Cilt 2) içinde. İletişim Yayınları, İstanbul 1985.
- MORETTI, Franco, “On The Novel” , **The Novel Volume 2 Forms and Themes** (Ed.) Franco Moretti, Princeton University Press, Oxford, Princeton 2006, s. IX-X.
- MORETTI, Franco, **Modern Epik**, Çev. Nurçin İleri, M. Murat Şahin, Agora Kitaplığı, İstanbul 2005.
- TİMUR, Taner, **Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2002.
- TÜRKEŞ, Ö., “Güdükl Bir Edebiyat Kanonu”. **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm** içinde. İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- YAKAR, Aytakin, **Türk Romanında Milli Mücadele**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.
- YALÇIN, Alemdar, **Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)**, Akçağ Yayınları, Ankara 2006.